

УДК 94(477.8)

Олег Малярчук

**СТАНОВЛЕННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ
УРСР (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛ.)**

У статті охарактеризовано зміни, що відбулися внаслідок індустріалізації західних областей УРСР на прикладі Івано-Франківщини й пов'язаною з нею урбанізацією. Доведено, що економічна політика держави полягала в першочерговому закладанні виробничих потужностей у регіоні, а згодом, за залишковим принципом, – здійсненні будівництва житла та інфраструктури для обслуговування заводів і фабрик місцевим населенням. Самовідданою працею були досягнуті значні результати. Будівельники, як й інші спеціалісти радянської планової економіки, змушені були «прислухатись» до систематичних критичних зауважень на свою адресу, висловлених на партійних зборах, конференціях, пленумах, з'їздах.

Ключові слова: будівництво, індустріалізація, Івано-Франківська обл., промислові підприємства, жилі масиви.

Будівельна індустрія Станіславської області (з 9 листопада 1962 р. Івано-Франківської – примітка автора) всередині минулого століття концентрувалася у містах Калуші, Долині, Івано-Франківську, Бурштині, Надвірній, Коломиї, де найшвидшими темпами йшло промислове й житлове будівництво. Поряд із реконструйованими і зведеними новими промисловими підприємствами, споруджувалися жилі масиви з багатоповерховими будинками, школами, дитячими закладами, торговельними та іншими приміщеннями побутового призначення. У жилих мікрорайонах міст зводилися будинки культури, кінотеатри, лікарні, стадіони, дитячі майданчики. Порівняно за короткий термін невідомими стали, в буквальному розумінні, окремі міста Прикарпаття. Офіційна політична доктрина проголошувала, що радянські будівельники йшли у перших рядах творців матеріально-технічної бази комунізму. Основне призначення будівництва – благо людей, створення кращих умов життя, побуту і відпочинку. Партійна пропаганда стверджувала, що зростання масштабів виробництва й значні зміни соціальної структури суспільства прискорили процес «зближення двох форм соціалістичної власності», ліквідацію відмінностей між класами, розумовою і фізичною працею, містом і селом. Чинниками успіху вважалися широкий розмах соціалістичного змагання, а також прагнення кожного робітника чи інженерно-технічного працівника приготувати черговій річниці партії, знаменних дат радянської влади чи ювілею вождя гідний трудовий дарунок. Однак за цією ідеологічною завісою крилися масштабні економічні реформи проголошені у 1965 р. (березневий і вересневий пленуми ЦК КПРС).

У середині ХХ ст. на Прикарпатті спостерігався як «нафтовий бум», так і будівельний. Все Прикарпаття покрите мережею будівельних риштувань («індустріальних пейзажів») і «нашестям баштових кранів». Ще ніколи професія будівельника не була такою масовою і популярною. У спеку і холод, під шквальним дощем і при поривчастому вітрі він залишався на своєму посту – на робочому місці, щоб споруджувати нові об'єкти. Поряд з традиційними професіями муляра, штукатура, тесляра, столяра виникають нові – електрозварника, монтажника-висотника, кранівника, електрика, бетонника, арматурника. Необхідно віддати належне когорті будівельників. Не одну пам'ятку залишили після себе Броніслав Васильович Мартин, Іван Михайлович Гриньов, Степан Семенович Балевський, Микола Костянтинівич Назаров, Ярослав Михайлович Гуменюк, Лукія Львівна і Володимир Степанович Лукомські та багато інших. У будівельників був вислів – «фронт робіт». Вважалося, що військовий термін запозичений неспроста. Комуністична пропаганда у засобах масової інформації підтримувала тезу про те, що «у будівництві, як і на фронті, є свій передній край, є й тили: як і на фронті, тут годі розраховувати на успіх, якщо «бойові порядки» не забезпечуватимуться надійними тилами, тобто міцною будівельною базою» [1].

Небайдужо громадськість цікавило як розвиватимуться міста, робітничі селища, районні центри, села? Ці питання мали вирішували працівники місцевих Рад, комунальних служб, проектних, будівельних і дорожньо-транспортних організацій та господарств, які мали чітко дотримуватися генпланів і норм, що ставилися до різних типів будівництва. На практиці ключовими особами виступали секретарі райкомів комуністичної партії і їх заступники, голови райвиконкомів, керівники місцевих відділів КДБ, прокуратури, суду, міліції, підприємств, відповідальні працівники будівельних, транспортних, комунальних і проектних організацій (усі, як правило, члени чи кандидати в члени КПРС).

Вітчизняними науковцями частково розкрито картину соціально-економічних та урбоекотических процесів, що проходили на західноукраїнських землях у ХХ ст. Це, передусім, праці С. Васюти [2], О. Васюти [3], Ю. Гумена [4], С. Давидович [5], О. Малярчука [6] та інших. До наукового вжитку залучено значний обсяг матеріалу з архівних джерел, що зберігався у закритих фондах. Проте ці публікації неможна вважати достатніми і вичерпними. Ціла низка питань залишається недостатньо вивченими: проблеми промислового і житлового будівництва, нові тенденції у архітектурно-художньому оформленні сіл, селищ, міст та інші.

Мета статті – висвітлити специфіку становлення будівельної індустрії західного регіону Української РСР на прикладі Івано-Франківської обл., успіхи і прорахунки.

Об'єкт – економічна політика партійно-радянської влади.

Предмет – особливості реалізації в умовах Прикарпаття.

Населенню Станіславської обл. довелося докласти багато зусиль, щоб відновити зруйновані Другою світовою війною житлові будинки, державні установи, промислові підприємства. У числі перших до ладу став паровозоремонтний завод (союзного підпорядкування Міністерства шляхів сполучення). Наступними – шкіряно-взуттєвий комбінат, меблева фабрика в Станіславі, нафтопереробний завод у Надвірні, калійний комбінат у Калуші, цукровий завод у Городенці та інші об'єкти республіканського і обласного підпорядкування. Упродовж 1945–1948 рр. промисловість Станіславської обл. була частково відбудована. У 1946 р. в області передбачалося будівництво і відновлення низки промислових об'єктів на суму 25 млн крб., а будівельних організацій не було взагалі. Першочерговим завданням було будівництво оборонних об'єктів самими військовими підрозділами «УВСР–137» [7, арк. 62].

У Станіславській обл. за післявоєнний період 1946–1956 рр. держаними підприємствами і установами побудовано житлових будинків загальною площею 199,7 тис. м². У містах і робітничих селищах індивідуальними забудовниками зведено – 93,7 тис. м². За цей період колгоспниками і сільською інтелігенцією – 30,8 тис. м². У 1956 р. капіталовкладення в житлове будівництво області склали 17,9 млн крб., в сільській місцевості побудовано 1700 будинків [8, арк. 3].

У 1953 р. Радою Міністрів УРСР прийнята постанова № 1725 «Про дальший розвиток житлово-комунального і соціально-культурного будівництва та промисловості Станіславської області» від 20 серпня, якою зобов'язували міністерства республіки виконати низку заходів у області. За три роки, після прийняття зазначеної постанови окремими міністерствами виконано певні роботи у м. Станіславі: розпочато будівництво водопроводу та газифікацію міста, побудовані лазня на 95 осіб, житловий будинок, середня школа та інше [9, арк. 166].

До 1958 р. підприємства і будови, розташовані на території Станіславської області не мали жодного заводу залізобетонних конструкцій, що не могло не відобразитися на темпах і якості будівництва. У 1959 р. розпочинається будівництво в області відразу трьох заводів, загальною потужністю 105 тис. м³ залізобетонних конструкцій в рік: в Калуші – 50 тис. м³, у Долині – 30 тис. м³, у Надвірній – 25 тис. м³. У 1959 р. Станіславський раднаргосп отримав найновішу на той час техніку – самоскиди: «ЗИМ–585» – 131, «ГАЗ–93» – 20, «ГАЗ–205» і «ГАЗ–222» – 26 одиниць. Із будівельних механізмів раднаргоспу виділено: екскаваторів мало ковшових – 20, бульдозерів – 30, бетономішалок – 48, кранів автомобільних – 20, автотранспорту – 17, кранів козлових – 12 і т. д. Будівельні організації області отримали значне підкріплення технікою і механізмами, а також матеріалами. До цього слід додати значні капіталовкладення. Так, Долинському будуправлінню організованому у травні 1958 р. надавалося державним планом 18 млн 770 тис. крб. на рік. Незважаючи на усі зусилля вдалося освоїти лише 10 млн 126 тис. крб., або 54,2 %. Не вистарчало робочої сили, будівельних матеріалів [10, арк. 4–5, 9]. Необхідно вказати, що крім цього існували й інші причини притаманні соціалістичній плановій економіці. Передусім, заклали одночасно (згідно з планових директив) будівництво багатьох об'єктів, і в результаті «всюди розпочали і кінця ніде не було видно». Наступне – неузгодженість дій між замовниками, підрядчиками, субпідрядниками, поставщиками, відсутність досвідчених керівних кадрів (за основу бралася не фаховість, а членство в партії і благонадійність).

На кінець 1950-х р. різко збільшилися масштаби будівництва великих і середніх підприємств. На основі дальшої індустріалізації будівництва, впровадження наукової організації праці і передових методів відбулися певні зрушення. Усе це в повному обсязі відносилось і до економічного життя західного регіону України й, зокрема, Станіславської обл. Промисловість області, як і всієї республіки, працювала на оборонний комплекс СРСР. У архівних матеріалах вдалося віднайти інформацію під грифом «таємно» про хід виконання постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР «Про незадовільне виконання в 1959 році плану капітального будівництва на підприємствах оборонної промисловості УРСР та на заводах, залучених до виробництва воєнної техніки» від 9 березня 1960 р. Планом на 1960 р. Станіславському заводу № 63 виділено капітальні вкладення в обсязі 1328 тис. крб. З метою ліквідації допущеного відставання в

будівництві обкомом КПУ розроблялися і здійснювалися першочергові заходи, спрямовані на забезпечення виконання плану капітальних робіт, що підлягали «особливому контролю» [11, арк. 1].

Капітальні вкладення у житлове і комунальне будівництво в СРСР на 1959–1965 рр. збільшилось на 80 %. Офіційна пропаганда стверджувала, що «до кінця семирічки отримають нові квартири саме менше 45 млн громадян. 15 млн квартир за семирічку, це 5870 квартир в день» [12, арк. 50]. За розмахом, темпами комунального й житлового будівництва СРСР у середині ХХ ст. займав перше місце у світі. Тільки за семирічку (1959–1965 рр.) в містах і робітничих селищах країни споруджено житлові будинки загальною площею понад 560 млн м² – майже удвічі більше, ніж за попередні сім років. Крім того, за семирічку споруджено більше 3 млн житлових будинків у сільській місцевості. Це дало змогу 84 млн громадян СРСР поліпшити свої житлові умови [13]. Такі величезні масштаби і темпи будівництва могли бути здійснені завдяки підвищенню індустріального рівня будівельного виробництва та впровадження заводського домобудування. Однак в погоні за кількісними показниками – значно втрачалися якісні, домінував спрощений підхід до технічної та проєктної документації. Державна політика вважала стратегічним напрямом «загальні обсяги».

Будівельні і монтажні організації УРСР застосовували індустріальні методи будівництва, нові машини і механізми, передову технологію виробництва, яка за низкою технічних характеристик відставала від кращих світових зразків. Підрядним способом виконувалося 95 % загального обсягу будівельно-монтажних робіт. Частка ручної, немеханізованої роботи на будівництві була найвищою – сягала 50–60 %. У будівництві республіки досягнуто деякого зниження вартості будівництва і підвищення його якості [14, арк. 153]. Упродовж 1964–1965 рр. Івано-Франківська обл. виконувала державний план капітальних вкладень, а будівельні організації – план будівельно-монтажних робіт. Поряд з тим, немало будівельних організацій працювали неритмічно, порушували строки будівництва, погано використовували резерви і можливості для виконання держпланів. З 41 управління 17 не справлялися з своїми завданнями [15].

Найбільший обсяг будівельних робіт в м. Івано-Франківську припадав на будівельне управління № 111. У 1964 р. будівельники управління здали в експлуатацію сім будинків загальною площею 10,445 м². З них 1 – на «відмінно», 5 – на «добре» і 1 удостоївся посередньої оцінки. За два квартали 1965 р. новосели отримали 5 будинків загальною площею 7,821 м², з яких 1 оцінено найвищими балами і 4 – «добрими». Та чи відповідає своєму високому титулу відмінник? Для ілюстрації – стаття «Ордер на радість» від 11 липня 1965 р. надрукована у «Прикарпатській правді». У ній йдеться про те, що будинок № 10 на Північному бульварі був зданий в експлуатацію з найвищою оцінкою кілька місяців тому. «А тепер? Густа сітка тріщин на фасаді старечими зморшками помережила обличчя «новонародженого». Біля вісімдесяти відсотків всіх недоробок на будівництві припадає на покрівлю, столярні вироби, сходову клітку. У будівельному управлінні діє така система преміювання: виконала бригада достроково доручену їй роботу при відмінній якості – одержуй 0,9 % від суми наряду, здала на трійку – тримай 0,5 %. У той же час, наприклад, «Головкивміськбуд» за здачу об'єкта на «відмінно» преміював на 20 % від суми зарплати, «четвірка» – 10 %, а «трійка» зовсім виключала її» [16]. Різномір в організації праці, її продуктивності відбивалися на майбутніх мешканцях.

У цій же статі наводиться низка листів-скарг мешканців таких будинків. Так, «всього два місяці тому ми вселилися у будинок № 12 на Північному бульварі, а вже плачемо. Справа в тому, що тяжка хвороба прикувала мене до ліжка, і я не можу розпочати за свій рахунок ремонт. А він вкрай необхідний. Безперервно дзюркотить з кухонного крана вода, в спальні «плаче» стіна і батарея водного опалення, на чесному слові тримаються двері від туалетної, дме з розбитого вікна, при спуску з ванни вода заливає підлогу... Звертались ми і до техника-будівельника, і в домоуправління: допоможіть, мовляв, ліквідувати недоробки. Та де там. Всі в один голос твердять, що це не їхня справа. А чия ж тоді?» [16].

Окрім листів-скарг з боку мешканців новобудов, важливе джерело інформації – наукові конференції та публікації у «Прикарпатській правді», присвячені будівництву. Так, у дев'ятій п'ятирічці комбінат «Івано-Франківськпромбуд» здав в експлуатацію 645 тис. м² житла, з них 505 тис., або 78 % з оцінками «добре» і «відмінно». Із 118 об'єктів соціального та культурного призначення 109, або 92 %, здано також з таким ж високими оцінками. Але головний інженер комбінату Л. Завадський іншої думки. Він вважав, що така висока оцінка якості роботи будівельників – результат відсутності об'єктивної системи оцінювання всіх робіт на спорудженні будинків. «Поки що праця будівельника оцінюється на око, – стверджував Л. Завадський, – в залежності від смаку і ступеня вимогливості членів державної комісії, а докладніший розгляд міг би виявити багато відхилень від будівельних норм і правил». Цю думку він висловив у доповіді «Про шляхи підвищення якості на будовах комбінату». Головний інженер проаналізував стан справ на

будовах і, що дуже важливо, основний наголос зробив не на успіхах, а на серйозних помилках, допущених на різних об'єктах, навівши при цьому багато переконливих прикладів [17].

Які причини породжували низьку якість будівельно-монтажних робіт? Основна, на думку Л. Завадського: «Вкрай низька відповідальність лінійних інженерно-технічних працівників, головних інженерів управлінь, членів комісії по якості трестів. Тих, хто повинен займатись якістю будівництва, частіше побачиш при розв'язуванні будь-яких питань, включаючи й постачання, і дуже рідко при виконанні їх прямих інженерних обов'язків. Там, де низька відповідальність, там і низька вимогливість до підлеглих, до виконавців робіт, а на такому ґрунті поширюється брак. Низька ще якість матеріалів, які надходили з заводів залізобетонних виробів і конструкцій, з цегельних підприємств. А втім, доводиться повторювати загальновідому істину, що висока заводська готовність виробів не тільки забезпечувала скорочення трудозатрат на будівельному майданчику, але й створювала умови для високоякісного виконання робіт. Біда ще в тому, що, приймаючи матеріали, дехто проявляв надто багато поблажливості, а може, й зовсім їх якості не перевіряв. До того ж працівники технічного нагляду від замовників теж часто не проявляли належної принципності» [17].

В Івано-Франківській обл. була створена потужна будівельна індустрія – трести «Хімметалургбуд», «Нафтогазбуд», «Прикарпатжитлобуд», «Західхімпромонтаж», «Прикарпаттяводбуд», управління будівництва Бурштинської ДРЕС. Якщо у 1966 р. будівельні і монтажні роботи вели 44 будівельні та спеціалізовані організації, то в 1977 р. – 61. Житлове і промислове будівництво у м. Івано-Франківську та райцентрах та населених пунктах області здійснювали спеціалізовані комбінати «Івано-Франківськпромбуд», трести «Західхімпромонтаж», «Прикарпатжитлобуд», «Прикарпатспецбуд», обласна міжколгоспна будівельна організація, які мали у своєму розпорядженні відповідну техніку і кадри. Трести і підпорядковані їм організації постійно критикувалися керівництвом «за неритмічність і не справляння зі встановленими завданнями. Багато робочого часу витрачалося через організаційні неполадки, особливо в спеуправліннях № 75 тресту «Західводбуд», № 612 тресту «Укргідроспецбуд» та № 244 тресту «Термоізоляція». В 1968 р. чотири із шести будівельних управлінь області і трест «Прикарпатжитлобуд», не виконали семимісячного плану підрядних робіт введення в дію житлової площі і завдань з підвищення продуктивності праці, допущено відставання у будівництві дитячих садків, клубів, об'єктів торгівлі та ін.» [18, арк. 1]. Трестівські справи «звучали прикрим дисонансом на фоні взятих соціалістичних зобов'язань... Зброя, котру будівельники мали застосувати, залишалась невикористаною. Продуктивність праці не тільки не зросла, а впала. Замість зниження собівартості – здороження. Велика частка перевитрат припадала на непланові роботи, зв'язані з поганим постачанням, на усунення браку» [19].

Введені в експлуатацію Калуський, Дейлинський та Івано-Франківський заводи збірних залізобетонних виробів і конструкцій (загальною потужністю понад 180 тис. м³ збірного залізобетону), Калуський і Бурштинський домобудівні комбінати (загальною потужністю 70 тис. м² житла на рік) змогли в корені змінити ситуацію. Будівельні організації області були забезпечені потужною на той час технікою. Тільки в підрядних будівельних організаціях нараховувалось 180 різних екскаваторів, 170 бульдозерів, 80 баштових кранів та понад 200 мобільних кранів, автотранспорту, трубоукладників та іншої спеціалізованої техніки. Калуські будівельники першими перейшли на виготовлення і застосування збірних залізобетонних двадцятичотириметрових ферм та плит перекриття довжиною 12 і шириною 1,5–3 м. У тресті «Прикарпатжитлобуд» широко застосовувалися хімічні матеріали для настилення підлог. На Бурштинському домобудівному комбінаті вперше в країні впроваджено у промислове виробництво віброактивований спосіб приготування бетонної суміші. Механізовано й опоряджувальні роботи. Проте відсоток ручної праці на будівництві сягав майже 60 %. На будівництві широко застосовувалися прогресивні форми організації виробництва. Переважна більшість будівельних організацій працювала за тижнево-добовим графіком, а спорудження Бурштинської ДРЕС та низку об'єктів Калуського хіміко-металургійного комбінату (далі – КХМК) здійснювали сільовим графіком з використанням нових обчислювальних машин [20].

У тогочасній пресі чимало матеріалів рейдових бригад у яких йдеться про низьку якість збірних залізобетонних панелей перекриття, що їх виготовляв Івано-Франківський завод залізобетонних виробів. У 30 % перевірених панелей геометричні розміри не відповідали проектним – це через несвоєчасний ремонт опалубки заводом-виготовлювачем; деякі панелі вигнуті «пропелером», а до 5 % їх мають великі раковини, окремі не забетоновані місця. Внаслідок цього стелі в будинках не рівні, на стику панелей – з перепадами. Будівельники змушені виконувати додаткові роботи, що підвищує їх собівартість, значно погіршує якість [16].

Оцінка діяльності будівельних організацій, – говорив у доповіді на пленумі ЦК КПРС голова Ради Міністрів СРСР О. Косигін, – повинна робитись не за кількістю затрачених коштів, а за

готовою продукцією, тобто за фактично введеними до ладу заводами, фабриками, житлом [21]. Офіційна політика партії і уряду полягала в розбудові економічного потенціалу країни, де домінував військово-промисловий комплекс. Житлове будівництво, соціально-побутова інфраструктура міст і селищ зводилася за залишковим принципом – 2–8 % від загальних капіталовкладень.

За рахунок коштів на «житлокультпобут», перевага надавалася промислового виробництва. Хімічна промисловість була найбільш фінансово затратною і утримувала першість й по затратах електроенергії та інших ресурсів. Найбільш показовий приклад – велетенський хімічний завод. Упродовж 1961–1970 рр. на КХМК освоєно 238,5 млн крб. капітальних вкладень. З них, на промисловість – 213,3 млн крб. (89,2 %), житлове будівництво – 18,8 млн крб. (7,9 %), комунальне господарство – 3,5 млн крб. (1,49 %). У наступні роки цей показник стрімко знижувався. Капітальні вкладення у промислове будівництво різко випереджали фінансування на спорудження об'єктів житла і культурно-побутового призначення. Так, у 1971 р. на промисловість відповідно – 36,85 млн крб. (97,2 %), житлове будівництво – 2,21 млн крб. (5,8 %), комунальне господарство – 0,11 млн крб. (0,3 %) [22, арк. 182].

У 1967 р. на КХМК вперше в практиці СРСР введено в експлуатацію хімічну фабрику з випуску безхлорних калійних добрив. Державна комісія, яка приймала фабрику в експлуатацію зафіксувала цілу низку істотних недоліків та зауважень проектного, технологічного, будівельного, протипожежного, санітарного профілю. Керуючись інтересами економіки країни і незважаючи на негативний вплив на здоров'я населення міста та довколишніх сіл, державна комісія достроково прийняла об'єкт в експлуатацію. У пресі подано роз'яснення – «нічого страшного..., треба тільки мобілізувати і вірно спрямувати інженерну думку та дещо доопрацювати» [23].

Енергетичний гігант Прикарпаття Бурштинська ДРЕС менш як за п'ять років стала найбільшою енергетичною базою в західній частині республіки. У дію введено п'ять енергоблоків потужністю 200 тис. кіловат кожний. До кінця п'ятирічки потужність Бурштинської ДРЕС мала збільшитися у два рази і становити 2,4 млн кіловат. Разом з енергогігантом постало містечко будівельників та енергетиків. Швидкому зростанню будівництва сприяла індустріалізація виготовлення елементів збірних залізобетонних конструкцій Бурштинським домобудівним заводом [24].

Назагал, керівники будівельних організацій, приділяючи основну увагу пусковим об'єктам, ставилися до об'єктів соціально-культурного призначення, як до пасинків. Будівельники на догоду політичній кон'юктурі, «здавали» головні промислові об'єкти в більшості випадків вчасно, але з багатьма недоробками. Акт приймальної комісії підписаний, у зведеннях усе, ніби, гаразд, а фактично минали тижні, а іноді й місяці, поки завод видавав першу готову продукцію. По суті це один із варіантів радянського окозамилювання. Адаже, кожне будівництво проходило під безпосереднім контролем райкомів і міськомів партії, парткомами на будовах, первинними партійними організаціями будівельних і спеціалізованих управлінь, комсомолу, профспілки. Якої б важливості не був об'єкт – житловий будинок чи завод, перший крок розпочинався з одного – кілочка, забитого в землю. Бригадир комплексної бригади будівельного управління № 91 М. Стасюк згадував: «Можна багато розповідати про те, як по коліна у воді (а бувало і гірше) бетонували фундаменти, в'язали арматуру, як часом втрачали рахунок годинам – роботи треба було закінчити терміново» [25].

На КХМК щорічно вводилися нові виробничі потужності й відповідно – відбувалося збільшення чисельності штатного персоналу. Темпи житлового будівництва не встигали покривати зростаючі потреби. З року в рік «заявки на житло» накопичувалися і сягнули на кінець 1970 р. – 101,1 тис. м². Кількість працівників, які його потребували склала 2856 осіб, або 26 % [22, арк. 181–182]. При цьому, необхідно врахувати й те, що частина «новоспечених» робітників добиралася на роботу з довколишніх сіл й мала приватні будинки та була реально забезпечена «житловою площею». На чергу на квартиру в місті ставали майже всі, адже це було престижно. Її отримували впродовж кількох наступних років. Спеціалісти і ті особи, що прибували з інших регіонів країни, а також хто відбув тюремне ув'язнення працюючи «на хімії» – мали змогу проживати в гуртожитках.

В окремих будівельних організаціях спостерігалася велика плінність кадрів, а тому й низька кваліфікація робітників. Це призводило до невиконання норм виробітку. В окремих спецуправліннях, зокрема, № 75 від 25 – до 50 % робітників-відрядників не виконували норм виробітку. Не вистарчало кваліфікованих кадрів. На будови прийшли колгоспники з навколишніх сіл. Їх треба було вчити професіям мулярів, бетонників, монтажників в процесі роботи. Негативно позначалося на ході будівництва непогодженість дій замовників, генпідрядних та субпідрядних організацій. Дуже частими були випадки коли розпочиналося будівництво без необхідної проектно-кошторисної документації, оформлення фінансування, без належної підготовки. Усе це відтягувало строки будівництва та непомірно ускладнювало роботу будівельних організацій [20].

Понад тридцять тисяч осіб налічувала «армія будівельників» Івано-Франківської області. Кращі з кращих були відзначені високими урядовими нагородами. У Івано-Франківську будівельники рівнялися на М. Назарка, в Калуші – на В. Мартинюка, у Надвірній – на М. Катрича. Будівельникам і монтажникам доводилося споруджувати об'єкти технічно складніші, ніж раніше, і в більш стислі строки. Радянська влада впроваджувала нові «всенародні» державні та професійні свята. До 50-річчя радянської влади і 100-річчя з дня народження В. Леніна приурочувалася дострокова здача в експлуатацію промислових підприємств з високою оцінкою якості. Величезний розмах будівництва проводився в Івано-Франківській області. В Калуші – розбудовувалася «велика хімія», у Бурштині – «електричне сонце Західної України», в Івано-Франківську – арматурний завод і швейна фабрика, в Надвірній – нові корпуси нафтопереробного заводу, в Коломиї – сільгоспмашин, в Пасічній – газобензиновий та багато інших. Поряд з цим непоодинокими були випадки приписок, хабарництва, підлабузництва і т. д. На сторінках преси висвітлювалася робота комітету народного контролю, правоохоронних органів [26].

Внаслідок прискореного створення промисловості західного регіону УРСР збільшувалися обсяги капіталовкладень та будівельно-монтажних робіт. Так, якщо обсяги підрядних робіт в 1963 р. в Івано-Франківській області становили 31 млн крб., то в 1965 р. – 72 млн крб., а в 1969 р. – 100 млн крб. Основна частина цих робіт припадала на трести «Хімметалургбуд», «Прикарпатжитлобуд», «Нафтогазбуд» для яких обсяги будівництва зростали щорічно на 35 %. Нестача потужностей виробничих баз, будівельних машин і механізмів, а також житла стали основним гальмом в успішному виконанні будівельними організаціями поставлених перед ними завдань. Уже в 1968 р. дефіцит на обсяг запланованих робіт в тресті «Прикарпатжитлобуд» із товарного бетону становив 40 %, у тресті «Нафтогазбуд» – 50 % [27, арк. 43].

У 1969 р. споруджено Івано-Франківський арматурний завод, який виготовляв герметичні клапани та арматуру для магістральних трубопроводів. У 1972 р. збудовано Івано-Франківський завод «Автоливмаш», який освоїв випускання автоматичних ливарних ліній, цехів для машинобудівних і ливарних заводів, зокрема й спеціального обладнання для Куби [28, арк. 2]. Наявність дешевої електроенергії прискорила розбудову металообробної промисловості. Першу продукцію випустили Калуський завод комунального устаткування та Івано-Франківський фурнітурний. Паровозоремонтний завод реорганізовано в локомотиворемонтний. Свої виробничі потужності розширювали Івано-Франківський ремонтно-механічний і Калуський завод «Нафтобурмашремонт». На початок 1970 р. Івано-Франківськ мав 75 заводів, фабрик, комбінатів та інших підприємств, на яких працювало 43 тис. осіб.

У Івано-Франківській обл. швидкими темпами розвивалася хімічна, машинобудівна, енергетична, лісова і деревообробна, легка, харчова галузі промисловості. Створені газодобувна та електротехнічна галузі, виробництво залізобетону, великопанельне домобудування. По суті заново створена нафтова і нафтопереробна галузі. Лише за 8 днів область видобувала стільки нафти, скільки за весь 1940 р. на всіх родовищах. Виробництво калійних мінеральних добрив збільшилося в 42 рази. Освоєні сотні видів нової промислової продукції. Бурштинська ДРЕС за один день виробляла утричі більше електроенергії, ніж за увесь 1940 р. Чисельність робітничого класу сягнула 80 тис. осіб. У 1937 р. цей показник становив 16 тис., а за національною приналежністю – більшість були поляками і євреями [29]. Незаперечним був той факт, що область з аграрно-сировинної перетворилася у промислово-індустріальну. В основі цих змін була база будівельної індустрії.

У будівництво широко впроваджували сільове планування і управління. Образно сільовий графік називали компасом, що точно веде напрям до цілі. Але при користуванні цим компасом виникали певні труднощі. Зокрема, дуже важко було робити перерахунки на тих об'єктах, де багато робіт. Із звичайною рахівницею чи арифмометром було не справитися. Потрібні були спеціальні обчислювальні центри, обладнані електронно-обчислювальними машинами. Та не кожна організація могла мати такі центри, та й утримання їх обходилося дорого. Сільовий графік мав її свої недоліки. Він давав можливість простежити тільки за роботами, що лежали на критичному шляху, решта ж процесів випадали з поля зору, аж поки не потрапляли на критичний шлях. На графіках, крім того, не було потрібної наочності, він був непрактичним для щоденного користування. Ось чому у тресті «Хімметалургбуд» взяли на озброєння моделі календарних сільових графіків. Зовні вони виглядали так: на фанерній основі горизонтально закріплювалися дротинки, на яких нанизані кубики, що означають події, і різноколірні стрічки, зібрані в гармошку, – вони означали набір робіт. На моделях графічно зображуються і критичний шлях, і всі роботи, що не лежать на ньому, і взаємозв'язок між різними операціями. Документи, створені за моделями календарних сільових графіків, відображали реальну дійсність, регулярно фіксували справжній стан справ на будові [30].

Тогочасна періодика і архівні матеріали свідчать, що про «серйозне гальмо» у роботі будівельників – слабка морозостійкість цегли. А цеглу тільки подавай. Ось показові цифри. Так, у першому році семирічки Коломийське заводоуправління будівельних матеріалів відтранспортувало 28 млн 468 тис. штук цегли, а в останньому – 41 млн 072 тис. При цьому, 10 % виявилось суцільним браком – «взьмеш у руки цеглину, а вона тут же розсипається» [31]. Це призводило до того, що фасадна поверхня будинків передчасно пошкоджувалася. Уже згадувана комісія запропонувала фасади споруджуваних та споруджених будинків захистити цементно-колоїдною сумішшю. Перша спроба на одному з крупно панельних будинків дала відмінні результати як щодо вигляду, так і щодо міцності. Разом із замовником було прийняте рішення, щоб цокольну частину будинків облицювати керамічною плиткою [32].

Найболючішим залишалось питання забезпечення новобудов столярними виробами (вікнами, дверима, перилами). «Часто підводила нас при здачі нових будинків низька якість столярних виробів. І з цим треба було покінчити. По-перше, ми стали більш вимогливими до постачальників. По-друге, намагалися власними силами поліпшити якість столярних виробів дбайливою шпаклівкою, шліфуванням та підгонкою. На підлогу ми отримували дошки підвищеної вологості. Тому вони розсихалися і в підлогах утворювалися щілини. Науковці, архітектори шукали нові види матеріалів для підлоги аби вона була красивішою й дешевшою. Так, дошки для настилення підлоги ми замінили деревно-стружковими плитами і покрили красивими різнокольоровими перхлорвініловими плитками. Це був експеримент у одній з квартир. Також розпочали будувати безшовно-залівні підлоги» [32]. Давно вже стала «притчею во язицех» послідовність сантехнічних і опоряджувальних робіт, належне зберігання будівельних матеріалів.

Покращенню якості будівництва приділялася певна увага. Для того, щоб боротьба за підвищення якості будівництва була «постійною і головною нашою заповіддю» – організовувалися школи майстерності. У них викладалася теорія з щоденною перевіркою та оцінкою виконаних будівельних робіт. Крім того, проводилися екскурсії з обміну досвідом. Досить дієвою формою в боротьбі за підвищення якості будівельних робіт були колегіальні огляди будованих об'єктів три рази на місяць головними інженерами генпідрядних та субпідрядних організацій. Після такого триразового огляду проводилися наради з участю інженерно-технічних працівників та бригадирів генпідрядних та субпідрядних організацій. При цьому визначалися результати огляду і робилися відповідні висновки «під всевидячим оком партійних організацій». Цей метод все ж був вигідний тим, що прямо на будівельних площадках, а не в кабінетах, генпідрядники пред'являли претензії субпідрядникам – і навпаки. Окрім претензій, давалися й ділові поради, пропозиції. Колегіальний огляд був корисний ще й тим, що члени комісії виконували роль рейдових бригад. Учасники таких оглядів звертали увагу і на те, як зберігалися і використовувалися будівельні матеріали, як підготовлювався фронт робіт для субпідрядних організацій [33, арк. 131]. Контролюючі інстанції, у свою чергу, посилювали контроль за веденням технічної документації: видачею технічних паспортів, оформленням журналів ведення робіт, журналів зварювальних робіт, актів випробовування систем опалення, водопроводу, каналізації й т. д.

Інтенсифікація будівництва виступала складником індустріального процесу. Нові економічні умови вимагали ефективнішого використання основних виробничих фондів і на цій основі систематичного зростання продуктивності праці. Директиви республіканських і центральних органів влади основну увагу звертали на економіку будівництва, на запровадження наукової організації праці. Будівельно-монтажні управління працювали за тижнево-добовими графіками, а технологічними картами майже ніде не користувалися. Сітьове планування залишалось без належної уваги. Керівництво і парторганізації систематично критикувалися за те, що мало уваги приділяли запровадженню прогресивних форм організації і оплати праці.

За рахунок скорочення непродуктивних витрат, підвищення рівня механізації, застосування передових форм організації і оплати праці, посилення економічного стимулювання за скорочення строків і підвищення якості будівництва, ощадливого витрачання будівельних матеріалів знизилась собівартість будівельно-монтажних робіт і підвищилася продуктивність праці. В усіх будівельних і монтажних організаціях області 70 % становили комплексні бригади, частина з яких (30 %) працювала за госпрозрахунком. Усі інженерно-технічні працівники були залучені до різних форм економічного й технічного навчання. Однак, фактичні обсяги будівельно-монтажних робіт на Прикарпатті не відповідали плановим. Будівельники не справлялися з програмами. Звичайно, було б не правильно пояснювати відставання тільки поганим забезпеченням будов матеріалами, конструкціями, товарним бетоном, розчином, столярними виробами і т. д.

Докладні підрахунки і аналіз архівних матеріалів дає підстави до певних узагальнень: по-перше, обсяг виробництва будівельних матеріалів, виробів і конструкцій не повністю задовольняв потреби капітального будівництва області, тому, що наприкінці 1970-х на початку 1980-х спостерігався випереджаючий приріст капітальних вкладень у порівнянні з приростом виробництва

основних видів будівельних матеріалів і конструкцій. Так, упродовж дев'ятої п'ятирічки обсяг капіталовкладень підприємств, організацій, колгоспів, населення збільшився на 51 %, а в той же час виробництво збірного залізобетону зросло тільки на 27 %, стінових матеріалів – на 24 %. Деякі матеріали взагалі в області не випускалися, або випускалися в недостатній кількості. З інших областей доводилося завозити залізничним транспортом пісок і щебінь. В окремі місяці, через відсутність достатньої кількості вільних вагонів, частина будов залишалася без цих матеріалів. А це призводило до простоїв, зриву будівельних робіт. У наступній – десятій п'ятирічці будівельна база області не розвивалася випереджаючими темпами. Для будівництва був потрібен не проектний приріст, а фактична наявність виробів, які вкладалися в будови. Варто при цьому зауважити, що завод великопанельного домобудування в Івано-Франківську (зданий в експлуатацію в 1977 р.) повільно освоював проектні потужності і гальмував темпи житлового будівництва.

По-друге, у цілому в Івано-Франківській обл. відчувалася нестача низки будівельних матеріалів. Річ у тому, що різне підпорядкування заводів, відомчий підхід не дозволяв ефективно використовувати наявні потужності й природні ресурси. Заводи по-суті виготовляли ті ж самі вироби при низькій механізації виробничого процесу. Результат – малий виробіток, а собівартість продукції висока, та й якість залишала бажати кращого. У цьому й проявлялася специфіка соціалістичної моделі господарювання. За даними виробничого об'єднання «Прикарпатліс» потужності з випуску столярних виробів використовувалися на будівельних базах області в межах 80 %. Самі будівельні організації мало уваги приділяли своїм же будівельним базам.

Загалом, цей період характеризувався найбільш високими темпами промислового, житлового будівництва і відповідно розбудовою комунального господарства. У будівництві домінувала тенденція до кількісних, а не якісних показників з мінімальним набором зручностей. Підвищити відповідальність керівників будівельних організацій за якість будівництва і своєчасне введення в дію об'єктів – така вимога ставилася в основних директивах партії і уряду. Ці два питання – якість і введення об'єктів – не випадково поставлено поруч. Водночас з інтенсивним житловим будівництвом удосконалювалася соціально-побутова інфраструктура, головним чином в місті Івано-Франківську і районних центрах. Значно розширювалася система побутового обслуговування населення, в першу чергу, міського.

Список використаних джерел

1. Скрутен І. Будовам – міцні тили // Прикарпатська правда. 18 жовтня 1967.
2. Васиута С. І. Радянський екоцид в Україні: історичні витоки та труднощі подолання. Тернопіль: СМП «Астон», 2000. 536 с.
3. Васиута О. А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального розвитку. Тернопіль: Галдрук, 2001. 600 с.
4. Гумен Ю. Є. Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр.: історичний аспект. Тернопіль: Вектор, 2008. 264 с.
5. Давидович С. Н. Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області в другій половині 60–80-ті роки ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Тернопіль, 2012. 19 с.
6. Малярчук О. М. Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991). Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2015. 548 с.
7. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 456. 209 арк.
8. Там само. Спр. 2075. 65 арк.
9. Там само. Спр. 2013. 215 арк.
10. Там само. Спр. 2283. 91 арк.
11. Там само. Спр. 2405. 12 арк.
12. Там само. Спр. 2283. 91 арк.
13. Рік великого будівництва // Прикарпатська правда. 4 січня 1965.
14. Держархів Івано-Франківської області. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 1004. 154 арк.
15. Звіт обкому КП України // Прикарпатська правда. 9 лютого 1966.
16. Ордер на радість // Прикарпатська правда. 11 липня 1965.
17. Лев М. Щоб не повторювати помилок... // Прикарпатська правда. 30 березня 1976.
18. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 3584. 141 арк.
19. Решетило З. Гальмо – низька організація праці // Прикарпатська правда. 13 червня 1967.
20. Митюра І. Свято будівельників // Прикарпатська правда. 8 серпня 1965.
21. Будівельники перед екзаменом // Прикарпатська правда. 13 листопада 1965.
22. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 3611. 243 арк.
23. Дятлов Д. Після засідання державної комісії // Прикарпатська правда. 26 вересня 1967.
24. Степанчук М. Рoste, красивішає Бурштин // Прикарпатська правда. 2 липня 1967.
25. Стасюк М. А. починали так // Прикарпатська правда. 8 серпня 1965.
26. В обласному комітеті народного контролю // Прикарпатська правда. 14 червня 1967.
27. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. Р-295. Оп. 5. Спр. 3352. 72 арк.
28. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. Р-2260. Оп. 1. Спр. 64. 10 арк.
29. Розквіт економіки західних областей УРСР (1939–1964 рр.) / [відп. ред. М. І. Петровський, І. Ф. Гриновець, І. О. Луцик, В. І. Михайлов та ін.]. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1964. 290 с.
30. Лебединець М. Компас будівельника // Прикарпатська правда. 7 лютого 1967.
31. Твоя марка цегельнику // Прикарпатська правда. 12 квітня 1966.
32. Мартинов О. Новосели будуть задоволені // Прикарпатська правда. 2 квітня 1965.
33. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 1755. 291 арк.

References

1. Skruten I. Budovam – mitsni tyly [Buildings – strong rears]. Prykarpatska pravda. 18 zhovtnia 1967.
2. Vasiuta S. I. Radianskyi ekotsyd v Ukraini: istorychni vytoky ta trudnoshchi podolannia [Soviet Ecocid in Ukraine: Historical

Origins and Challenges of Overcoming]. Ternopil: SMP «Aston», 2000. 536 s. 3. Vasiuta O. A. Problemy ekologichnoi strategii Ukrainy v konteksti hlobalnoho rozvytku [Problems of the ecological strategy of Ukraine in the context of global development]. Ternopil: Haldrak, 2001. 600 s. 4. Humen Yu. Ye. Urboekologichni problemy Zakhidnoho rehionu Ukrainy 1960–1990 rr.: istorychnyi aspekt [Urbo-ecological problems of the Western region of Ukraine 1960–1990: historical aspect]. Ternopil: Vektor, 2008. 264 s. 5. Davydovych S. N. Sotsialno-ekonomichni protsesy v Ivano-Frankivskii oblasti v druhii polovyni 60–80-ti roky XX stolittia [Socio-economic processes in the Ivano-Frankivsk region in the second half of the 60's and 80's of the twentieth century]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk: spets. 07.00.01 «Istoriia Ukrainy». Ternopil, 2012. 19 s. 6. Maliarchuk O. M. Sotsialno-ekonomichni protsesy v zakhidnomu rehion Ukrainiskoi RSR (1964–1991) [Socio-economic processes in the western region of the Ukrainian SSR (1964–1991)]. Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte, 2015. 548 s. 7. Derzharkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. P–1. Op. 1. Spr. 456. 209 ark. 8. Ibid. Spr. 2075. 65 ark. 9. Ibid. Spr. 2013. 215 ark. 10. Ibid. Spr. 2283. 91 ark. 11. Ibid. Spr. 2405. 12 ark. 12. Ibid. Spr. 2283. 91 ark. 13. Rik velykoho budivnytstva [Year of great construction]. Prykarpatska pravda. 4 sichnia 1965. 14. Derzharkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. P–1. Op. 1. Spr. 1004. 154 ark. 15. Zvit obkomu KP Ukrainy [Report to the Regional Committee of the CP of Ukraine]. Prykarpatska pravda. 9 liutoho 1966. 16. Order na radist [A warrant for joy]. Prykarpatska pravda. 11 lypnia 1965. 17. Lev M. Shchob ne povtorivaty pomylok... [To not repeat mistakes...]. Prykarpatska pravda. 30 bereznia 1976. 18. Derzharkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. P–1. Op. 1. Spr. 3584. 141 ark. 19. Reshetylo Z. Halmo – nyzka orhanizatsiia pratsi [Brake – low labor organization]. Prykarpatska pravda. 13 chervnia 1967. 20. Mytiura I. Sviato budivelnikiv [The Feast of Builders]. Prykarpatska pravda. 8 serpnia 1965. 21. Budivelniky pered ekzamenom [Builders before the exam]. Prykarpatska pravda. 13 lystopad 1965. 22. Derzharkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. P–1. Op. 1. Spr. 3611. 243 ark. 23. Diatlov D. Pislia zasidannia derzhavnoi komisii [After the meeting of the State Commission]. Prykarpatska pravda. 26 veresnia 1967. 24. Stepanchuk M. Roste, krasyvishaie Burshtyn [Grow, beautiful Burshtyn]. Prykarpatska pravda. 2 lypnia 1967. 25. Stasiuk M. A pochynaly tak [Began as]. Prykarpatska pravda. 8 serpnia 1965. 26. V oblasnomu komitetu narodnoho kontroliu [In the Regional Committee of People's Control]. Prykarpatska pravda. 14 chervnia 1967. 27. Derzharkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. R–295. Op. 5. Spr. 3352. 72 ark. 28. Derzharkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. R–2260. Op. 1. Spr. 64. 10 ark. 29. Rozkvit ekonomiky zakhidnykh oblastei URSR (1939–1964 rr.) [Flourishing economy of the western regions of the Ukrainian SSR (1939–1964)] / [vidp. red. M. I. Petrovskyi; I. F. Hrynovets, I. O. Lutsyk, V. I. Mykhailov ta in.]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoho un-tu, 1964. 290 s. 30. Lebedynets M. Kompas budivelnika [Compass of a builder]. Prykarpatska pravda. 7 liutoho 1967. 31. Tvoia marka tsehelniku [Your mark for the brickwork]. Prykarpatska pravda. 12 kvitnia 1966. 32. Martynov O. Novosely budut zadovoleni [Novosely will be satisfied]. Prykarpatska pravda. 2 kvitnia 1965. 33. Derzharkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. P–1. Op. 1. Spr. 1755. 291 ark.

Oleh Maliarchuk

ESTABLISHMENT OF THE CONSTRUCTION INDUSTRY OF THE WESTERN REGIONS OF UKRAINIANSR BY THE EXAMPLE OF IVANO-FRANKIVSK REGION

The article describes the changes that have taken place due to the industrialization of the western regions of the Ukrainian SSR on the example of the Ivano-Frankivsk region and its associated urbanization. It was proved that the state's economic policy consisted primarily in the provision of production capacities in the region, and subsequently, on a residual basis i.e. the construction of housing and infrastructure for the maintenance of factories and plants by the local population. Successful work achieved significant results. Builders, like other specialists of the Soviet planned economy, were forced to «listen» to systematic critical remarks addressed to them at party meetings, conferences, plenums, congresses.

Key words: construction, industrialization, Ivano-Frankivsk region, industrial enterprises, residential areas.